

Algunes reflexions a l'entorn de la cinquena edició del *Formato IBERMARC* *para registros bibliográficos*

LLUÍS MA. ANGLADA I DE FERRER*

Resum: A partir de la cinquena edició del *Formato IBERMARC para registros bibliográficos* es fan unes reflexions sobre els formats nacionals d'intercanvi de registres. Amb quatre preguntes —té sentit avui editar una nova edició d'un format MARC nacional?, per què han de servir els formats nacionals?, quin és el desenvolupament lògic dels formats nacionals?, qui ha de desenvolupar els formats nacionals?— es dona una visió de les situacions espanyola i catalana en l'àmbit dels formats d'intercanvi.

Una peça que faltava

Les quatre peces clau de les eines bibliogràfiques per a la construcció de catàlegs són les normes de catalogació, els llistats normalitzats d'encapçalaments de matèries, les taules de classificació i els formats d'intercanvi de registres. La cinquena edició del Format IBERMARC¹ ve a cobrir, doncs, una gran llacuna en el panorama normatiu espanyol.

La cinquena edició del Format IBERMARC (IBERMARC5, a partir d'ara) és per primera vegada (i aquesta és la diferència substancial amb les edicions anteriors) un format que abasta la descripció de registres bibliogràfics per a qualsevol tipus de material. Per tal de tenir l'eina completa faltaria l'edició del format per a registres de *holdings* o fons i per a registres d'autoritats, formats que en el pròleg d'aquesta edició es promet que s'editaran l'any 1996.

Els primers passos donats a nivell espanyol en la gravació de dades bibliogràfiques per ordinador² permetien suposar una trajectòria amb més resultats.³ La

* Universitat Politècnica de Catalunya.

Article arribat el novembre de 1996.

1. *Formato IBERMARC para registros bibliográficos*, 5a ed. (Madrid: Biblioteca Nacional, 1996), 2 v.

història de les seves edicions ens mostra la difícil vida que ha tingut l'IBERMARC: la primera edició és de 1976, la segona del 1983 (malgrat tot, es basa en l'USMARC anterior a les modificacions introduïdes per a la segona edició de les AACR), la tercera és una actualització del 1987 publicada al *Boletín de la ANA-BAD* i, finalment, la quarta és de l'any 1988.

En tots els casos esmentats, les edicions es limitaven a abastar els registres de monografies. Paral·lelament, i no sempre de forma coordinada, s'havien editat formats separats per a revistes (1988) i per a materials cartogràfics (1987).⁴

Potser el més significatiu sigui el lapse de vuit anys entre la darrera de les edicions i la que avui comentem. Pel camí queda sense escriure la història dels esforços de la Unidad de Coordinación Bibliotecaria de la Biblioteca Nacional per preparar una edició de l'IBERMARC que cobris les llacunes que havien deixat les edicions precedents i pel camí es queden també, les diverses edicions provisionals que es van preparar sense que arribessin a veure la llum pública. Aquestes vicissituds són una mostra més del treball massa sovint voluntarista amb què tots plegats hem intentat superar dèficits històrics de les nostres biblioteques.

L'IBERMARC5, com a format, és una bona eina. La seva presentació, les explicacions, els exemples, l'exhaustivitat de camps i codis usats..., el fan plenament apte per als enregistraments bibliogràfics més complets i acurats. El principal encert d'aquesta edició és la seva adherència a l'USMARC, seguint en això una de les dues tendències mundials en la confecció de formats nacionals.⁵ La introducció a l'IBERMARC5 menciona que els únics punts en què s'aparta del model americà és "en algunos puntos concretos relativos, sobre todo, a la práctica catalográfica tradicional española", pràctica expressada per les *Reglas de catalogación*.

La introducció menciona encara un canvi respecte l'USMARC. Es tracta de considerar onze tipus de materials diferents en comptes dels sis de l'USMARC. Aquest allunyament és, al meu entendre, més criticable que el mencionat en primer lloc. Si bé la inclusió de les pràctiques catalogràfiques pròpies és plausible,⁶ els canvis introduïts en la diferenciació dels tipus de materials, per bé que més ajustats a la realitat actual, no poden fer més que dificultar els desenvolupaments

2. Va existir un format 'pre-MARC' per a la confecció automatitzada de la *Bibliografía española*, i la primera edició de l'IBERMARC per a monografies és del 1976, només vuit anys més tard de la primera edició del format USMARC —llavors MARCII o LCMARC— per a monografies.

3. En tot cas, formats amb uns inicis similars com l'INTERMARC, no han tingut tampoc els desenvolupaments que s'esperaven.

4. Vegeu el próleg del *Formato IBERMARC para registros bibliográficos*, p. XII-XIII, per a una explicació més detallada d'aquesta història i per a les dades bibliogràfiques completes d'aquestes edicions.

5. L'altra és, evidentment, desenvolupar formats nacionals seguint l'UNIMARC.

6. Es pot veure la força que ha tingut aquest element en l'origen dels formats nacionals en els quatre articles molt complets i exhaustius de Mortaza Kokabi, "The internationalization of MARC", *Library review*, 44(95)4 21-35, 44(95)6 38-45, 44(95)6 46-51 i 44(95)7 8-33.

futurs de l'IBERMARC i debilitar-ne la gran virtut actual: la de ser quasi idèntic que el format més usat internacionalment per a la gravació i intercanvi de registres bibliogràfics. L'experiència general i la catalana en particular poden servir per il·lustrar que han estat les adaptacions i les modificacions de les normes internacionals (encara que siguin internacionals *de facto* i no *de iure*), les que han portat problemes i no pas les seves còpies.

En un país en el qual —com deia Ortega y Gasset—, hi ha més ocurrencies que idees, la via de la innovació, encara que sigui en un aspecte aparentment menor, cal iniciar-la només en comptades i molt determinades ocasions. De tota manera, deu ser fàcil caure en la temptació de fer canvis, la segona edició del CATMARC va recollir raonades crítiques procedents d'aquesta via.⁷

Al marge de consideracions tècniques, l'aparició de l'IBERMARC5 ens permet fer algunes reflexions generals.

Té sentit avui editar una nova edició d'un format MARC nacional?

Els formats MARC han rebut en general, i a Catalunya en particular, crítiques ferotges de profetes de la modernitat que n'auguraven l'obsolescència. Certament, els formats MARC no s'estudiaran avui en el capítol de les eines revolucionàries de la informàtica. El seu valor és, i ha estat sempre, que són convencions enteses per quasi tots els bibliotecaris, assumides per quasi tots els catalogadors i incorporades en els sistemes automatitzats de quasi tots els fabricants de software.

Aquestes convencions bàsicament similars, seguides de forma més o menys uniforme, han permès crear productes en base cooperativa del tipus OCLC o, com a exemple més proper, el CD-ROM de Rebiun o el Catàleg Col·lectiu de les Biblioteques de les Universitats de Catalunya; i han permès de fer-ho amb uns costos sostenibles, en uns terminis acceptables i amb uns efectes beneficiosos més que notables per a les biblioteques.

Les deficiències per les quals han estat criticats els formats de la família MARC, provenen bàsicament del fet que ha primat l'estabilitat de les dades elaborades sobre la conveniència o possibilitats de processament de les màquines. Qui vulgui mirar-se des d'una perspectiva històrica els tres grans formats MARC —l'US, l'UK i l'UNIMARC, nascuts en aquest ordre— observarà una evolució lògica i coherent: cada vegada que s'ha dissenyat de nou, se'n millorava substancialment el disseny. Justament, i només per motius pràctics i d'estabilitat de les dades, a finals dels 90 s'inverteix la tendència d'inicis dels 70 i les adaptacions dels formats de llavors (que es van allunyar del LCMARC) s'han transformat en un retorn als orígens (en un apropament al format 'pare').

7. Jesús Gascón i García, «Manual del CATMARC, 2a edició: una primera lectura», *Item*, núm. 12 (1993), p. 134-145.

Té sentit, doncs, editar i mantenir avui una nova edició d'un format nacional? Des del meu punt de vista, la resposta és sí, però un sí condicional. La justificació del manteniment dels formats nacionals ve donada per diferents motius:

- no es pot produir una ruptura radical amb la tradició, i la tendència lògica d'anar-se acostant al format internacional que toqui s'ha de fer d'una forma gradual;
- la necessitat de mantenir convencions pròpies es mantindrà encara que tendeixi a disminuir;
- l'existència d'un format nacional en la llengua del país i amb adaptacions a la realitat d'aquest en facilita l'adopció i l'ús, i, finalment,
- els formats nacionals permeten la simplificació dels formats internacionals a l'ús i, per tant, una utilització més senzilla, ràpida i barata.

Quins són els 'peròs' al manteniment de formats nacionals? De fet només un: que tinguin un desenvolupament que els acosti de forma progressiva a un dels dos grans formats internacionals vigents (l'USMARC o l'UNIMARC). Tot això es pot fer sense presses i sense grans distorsions.⁸

Per què han de servir els formats nacionals?

La resposta canònica a la pregunta del títol és: per a intercanviar informació bibliogràfica. A l'origen va ser així, la Library of Congress va enviar les primeres cintes MARC en substitució de fitxes impreses.⁹ Però la intenció revolucionària dels creadors del MARC aviat va ser superada pels propis esdeveniments i el format va tenir dos efectes importants.

El primer va ser el de compartir recursos. Un cop es van tenir registres bibliogràfics automatitzats es va veure que la gestió cooperativa d'aquests recursos podia ser una forma efectiva d'estalvi. El segon va ser estimular l'automatització. Aquest efecte, constatable de forma clara en el cas català, es produeix en tenir una anàlisi feta dels diferents elements que componen la notícia bibliogràfica i en creure que a l'hora de crear registres automatitzats en un format normalitzat s'estan invertint recursos que seran sempre aprofitables sigui quina sigui l'evolució dels softwares que els gestionin.

Han servit els formats per intercanviar informació bibliogràfica? En el cas espanyol i català, menys del que hom podia preveure, ja que l'intercanvi només comença a tenir proporcions significatives ben entrada la dècada dels 90. Les

8. Pel que fa a aquesta qüestió es recomana la lectura de la quarta part de l'article citat de M. Kokabi (*Library review* 44(95)7 8-33).

9. Recordem el romanticisme del significat que amaguen les sigles "catalogació llegible per màquina" (MACHine Readable Cataloging).

bibliografies nacionals espanyola i catalana van començar a usar formats (IBERMARC o CATMARC) en els inicis dels 80, malgrat això, aquests registres han estat poc intercanviats. La veritat és que l'intercanvi més o menys massiu de registres comença amb l'edició de la base de dades de Rebiun en CD-ROM i continua amb la confecció de catàlegs col·lectius o bases de dades en l'àmbit universitari —el de les biblioteques usuàries del paquet DOBIS, el de les universitats catalanes i la base de dades per còpia dels usuaris del software LIBERTAS. Més recentment, l'edició en CD-ROM de la *Bibliografía española* ha iniciat l'intercanvi de dades procedent d'una biblioteca nacional.

Finalment, voldria constatar que en l'àmbit de les biblioteques tampoc no es poden perdre oportunitats. Lamentablement el tren del món no espera que estiguem preparats per pujar-hi, i els retards en l'actualització dels formats nacionals acaben tenint repercussions en el nivell de desenvolupament de l'automatització i de la cooperació. En el cas català, el CATMARC no s'ha desenvolupat amb prou rapidesa. Al format li falta la part per a *holdings*, i la d'autoritats presenta problemes d'aplicació.¹⁰ Aquestes parts, donat el nivell d'automatització i coneixements, podien haver estat perfectament a punt des de fa almenys quatre anys. En el cas espanyol, el retard en l'edició d'un IBERMARC complet ha fet que avui hi hagi a Espanya molts més registres en altres formats que no pas en IBERMARC.¹¹

Quin és el desenvolupament lògic dels formats nacionals?

Un recent i inhabitualment llarg article (cinquanta-dues pàgines repartides en quatre parts) analitza de forma exhaustiva l'origen i les peripècies del format MARC als racons més insospitats del planeta.¹² L'article il·lustra amb detall els dos moviments espasmòdics dels formats MARC. Aquests han evolucionat com l'univers. En un inici i al llarg, més o menys, de la dècada dels 70 es produeix un moviment de diàstole en què es creen formats nacionals amb fortes diferències entre si. Entre finals dels 80 i en el temps que ha transcorregut dels 90, el moviment és de sistole, és a dir de disminució de les diferències en base a apropar els formats nacionals a l'USMARC o a l'UNIMARC.

S'ha d'analitzar aquí la influència de l'UNIMARC¹³ en el desenvolupament dels formats nacionals i en l'intercanvi de registres. Nascut en plena etapa expansio-

10. Vegeu l'anàlisi que sobre el format d'autoritats fa Jesús Gascón a *op. cit.*, i l'absència de rèplica en aquest punt a l'article de Marcel Estrader, "De formats", *Item*, núm. 13 (1993), p. 131-141.

11. A manca de dades precises podem fer una aproximació: un 25% dels registres bibliogràfics espanyols estan en format DMARC, un altre 25% en format UKMARC, un 25% més en CATMARC i, finalment, el 25% que queda, en IBERMARC.

12. Mortaza Kokabi, *op. cit.*

13. Si continuem essent romàntics, recordarem que el primer nom de l'UNIMARC va ser el de SUPERMARC.

nista de formats (el 1977), però, de fet, consolidat a mig camí de la transició indicada (en 1983 i 1987), té per objectiu inicial servir de pont en la conversió de registres bibliogràfics entre la multitud de formats que començava a haver-hi. El seu paper però, ha estat més el de servir de base a nous formats nacionals que el de funcionar com esperanto de l'intercanvi de la informació bibliogràfica.

En l'UNIMARC i en l'USMARC s'han evidenciat també les dues tendències que separen la manera de fer nord-americana de l'europea. La primera, funcionant amb estàndars de fet, i la segona, promovent-ne de dret. A efectes pràctics, els quasi trenta anys d'automatització de biblioteques han permès desenvolupar suficientment programes de conversió de formats que fan que avui les diferències quasi no siguin barrera i que sigui l'USMARC el que ha funcionat com a idioma d'intercanvi.

Ens queda per contestar la pregunta: quin és el desenvolupament lògic dels formats nacionals? Ho hem apuntat més amunt, aquests formats han d'anar evolucionant d'una forma progressiva en la direcció d'adherir-se a un dels formats base —US o UNIMARC. En el cas de l'IBERMARC, això és fàcil; en el del CATMARC ho és menys però es perfectament possible. Mentrestant cal aprofitar els formats nacionals per mantenir convencions pròpies (les mínimes, ja que aquestes també s'aniran reduint a partir de la progressiva unificació de la normativa catalogràfica), per fomentar de forma didàctica l'automatització de catàlegs i per simplificar la codificació de les dades fent que aquest procés sigui menys costós.

Com a resum, un consell —si se'm permet— als desenvolupadors i mantenidors de formats: mirar menys els instruments i més els efectes d'aquests. En el tema dels formats, el 'negoci' és l'intercanvi, no la gravació de les dades. El fonamental és difondre l'ús de l'eina i que aquesta serveixi per a augmentar el nombre de registres bibliogràfics consultables des d'ordinador i per a disminuir els pesants costos de la catalogació repetitiva del mateix document a biblioteques veïnes. Les diferències entre formats avui es poden fer transparents gràcies a programes de conversió. L'existència d'aquests programes és tan important com els formats mateixos i haurien de ser elaborats alhora que els mateixos formats i distribuïts de forma gratuïta entre els usuaris dels MARC nacionals.

Qui ha de desenvolupar els formats nacionals?

He volgut deixar per al final la pregunta que se sol fer a l'inici. La resposta no és substancial si el treball es fa en les línies indicades (adherència a USMARC, en el nostre cas, i programes de conversió) i si es fa de forma consensuada. L'elaboració del CATMARC o de l'IBERMARC no ha seguit fins ara la línia de l'elaboració conjunta o del consens. En aquests casos, la possibilitat de no fer el que es necessita o que cadascú vagi per la seva banda —tant se val!— és alta.

Una altra necessitat de les biblioteques, si és que aquestes han d'usar un format nacional, és que cal que puguin estar segures que el format serà mantingut.

La història de l'IBERMARC o del CATMARC no permet tenir aquesta seguretat d'una forma gaire ferma. Les interrupcions, les llacunes, els canvis de rumb, l'absència de serveis de còpia de registres, les dificultats en la conversió de o des d'altres formats... minen la confiança que les biblioteques haurien de tenir dipositada en els instruments que haurien d'usar. La gent necessita convenciment i seguretat a l'hora de prendre decisions, i més en les associades a l'automatització, que van acompanyades de fortes inversions.

A Catalunya —és un exemple— alguns dels usuaris VTLS fan servir des de ja fa temps uns formats per a l'enregistrament de fons de publicacions en sèrie i per als registres d'autoritats que són perfectament compatibles amb el CATMARC i amb els desenvolupaments proposats, i que només caldria 'oficialitzar' per completar el CATMARC. La confiança, doncs, hauria de ser mútua. Les institucions que desenvolupen formats haurien també de dipositar aquesta confiança en les institucions que els usen. Aquestes tenen necessitats que han de ser satisfetes i coneixements que poden ser posats al servei del país.